

Стаття 1274. Право на відмову від прийняття спадщини на користь іншої особи

1. Спадкоємець за заповітом має право відмовитися від прийняття спадщини на користь іншого спадкоємця за заповітом.

2. Спадкоємець за законом має право відмовитися від прийняття спадщини на користь будь-кого із спадкоємців за законом незалежно від черги.

3. Спадкоємець має право відмовитися від частки у спадщині спадкоємця, який відмовився від спадщини на його користь.

4. Якщо заповідач підпризначив спадкоємця, особа, на ім'я якої складений заповіт, може відмовитися від спадщини лише на користь особи, яка є підпризначеним спадкоємцем.

5. Відмова від прийняття спадщини може бути визнана судом недійсною з підстав, встановлених статтями 225, 229 - 231 і 233 цього Кодексу.

Коментар:

1. Зміст норм коментованої статті у поєднанні з тлумаченням ст. 1273 ЦК дозволяє стверджувати про існування двох видів відмови від права на прийняття спадщини: без зазначення особи, на користь якої вона зроблена, та із зазначенням такої особи або осіб.

У заяві, що подається спадкоємцем до нотаріальної контори, він вправі визначити коло тих осіб, на користь яких здійснюється відмова. У такому випадку наслідки відмови від спадщини будуть принципово відмінними від тих, що настають у зв'язку з відмовою від спадщини без зазначення особи, адже частка спадкоємця, який відмовився, вже не розподіляється порівну між усіма спадкоємцями за законом або за заповітом, а переходить лише до тих із них, які вказані в акті відмови.

2. Згідно з нормами ЦК УРСР відмова на користь осіб, які не входили до кола спадкоємців, не допускалася. Виключення з цього правила становили випадки відмови на користь держави, державних, кооперативних або інших громадських організацій (ст. 553 ЦК УРСР). Відмова на користь перелічених суб'єктів могла бути здійснена незалежно від того, чи входили вони до числа спадкоємців, які закликалися до спадкування. Дана норма ставила державу або громадську організацію у привілейоване становище порівняно з іншими суб'єктами спадкових правовідносин - юридичними та фізичними особами, оскільки спадкоємець був позбавлений права відмови на користь останніх, якщо вони не були закликаними до спадкування.

У новому ЦК правило про можливість відмови лише на користь спадкоємців, закликаних до спадкування, зазнало істотного коригування. Це правило застосовується лише у відношенні відмови, заявленої спадкоємцем за заповітом, оскільки можливість переходу спадкового майна, охопленого заповітом, до інших осіб, крім спадкоємців за заповітом, не відповідало б волі заповідача. Цю ж мету переслідує правило, згідно з яким у разі, якщо спадкодавцем було складено заповіт, у якому призначено іншого спадкоємця на випадок неприйняття спадщини зазначеним у заповіті спадкоємцем (підпризначення спадкоємця), особа, на ім'я якої складений заповіт, має право відмовитися від спадщини лише на користь підпризначеного спадкоємця.

По-іншому вирішується питання у разі відмови спадкоємця за законом. Спадкоємцеві за законом надано право відмовитися від спадщини на користь будь-кого із спадкоємців за законом, не обмежуючись лише спадкоємцями тієї черги, яка безпосередньо закликається до спадкування. В силу цієї норми правомірною буде відмова на користь осіб, які спадкують за правом представлення (ст. 1266 ЦК).

ЦК прямо не зазначає, чи допускається відмова у відношенні осіб, закликаних до спадкування внаслідок переходу до них права на прийняття спадщини в порядку спадкової трансмісії (ст. 1276 ЦК). Оскільки спадкова трансмісія відбувається як при спадкуванні за заповітом, так і при спадкуванні за законом, слід визнати можливість відмови на користь таких спадкоємців згідно з викладеними вище правилами.

Не допускається відмова від прийняття спадщини на користь осіб, які усунені від права на спадкування (ст. 1224 ЦК), а також відказоодержувачів, оскільки відмова допускається лише на користь спадкоємців, а відказоодержувач спадкоємцем не вважається (ст. ст. 1237 - 1239 ЦК).

3. ЦК закріпив право спадкоємця, на користь якого була здійснена відмова від спадщини, у свою чергу також відмовитися від прийняття цієї частки спадщини. У цьому випадку при відмові без зазначення особи, на користь якої вона зроблена, заслуговує на увагу питання про юридичну долю такої відмови. В силу норми ч. 6 ст. 1273 ЦК спадкоємець, який відмовився, протягом шестимісячного строку може анулювати зроблену ним заяву про відмову. Проте у разі, коли він не скористається даним правом, з урахуванням того, що спадкова частка, охоплена відмовою, не може перейти до інших спадкоємців за правом прирощення (ч. 3 ст. 1275 ЦК), то частка у спадщині, щодо якої зроблена відмова, перейде до територіальної громади як відумерле майно (ст. 1277 ЦК).

4. На сьогодні вельми проблемним у нотаріальному середовищі є питання про те, чи має право спадкоємець, який відмовився від прийняття спадщини на користь іншої особи, відкликати заяву про відмову. Чимало практичних працівників доходять висновку про неможливість відкликання відмови і про наділення таким правом тільки того спадкоємця, який відмовляється без зазначення особи. При цьому єдиним аргументом є те, що у спеціальній статті 1274 ЦК право на відкликання заяви про відмову спадкоємець не має.

На наш погляд, погодитись з таким висновком неможливо з таких причин. Засади здійснення суб'єктивного права спадкоємців, на користь яких відкрилася спадщина, на відмову від її прийняття, визначені ст. ст. 1273, 1274 ЦК. Ст. 1273 встановлює загальні вимоги щодо відмови. Зокрема, за ч. 5 ст. 1273 відмова від прийняття спадщини є безумовною і беззастережною. Варто відзначити, що до відмови не пред'являється вимога про безповоротність. Відтак, логічним продовженням цієї норми є наступна частина 6, за якою відмова від прийняття спадщини може бути відкликана протягом строку, встановленого для прийняття спадщини.

Ст. 1274 регламентує особливості відмови від прийняття спадщини на користь іншої особи і спрямована, насамперед, на визначення кола тих спадкоємців, на користь яких може бути заявлена відмова. Ця стаття не містить жодної норми, яка б змінювала (уточнювала) правило ч. 5, 6 ст. 1273 щодо права на відкликання заяви про відмову. Це право є універсальним і не залежить від виду відмову.

Таким чином, в межах строків для прийняття спадщини спадкоємець, який подав заяву про відмову на користь іншого спадкоємця, має право відкликати її так само, як і спадкоємець, який заявив про відмову без зазначення особи, на користь якої вона зроблена.

5. Як односторонній правочин, відмова від спадщини може бути визнана судом недійсною у випадках, коли вона мала місце під впливом насилля, погрози, обману, помилки або інших обставин, які згідно з цивільним законодавством є підставами для визнання правочинів недійсними.